

ОСВІТНІ СИСТЕМИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДОВЕРШЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦІВ З ПОЗИЦІЙ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються питання професійного розвитку фахівців як одного із шляхів формування довершеної особистості засобами трьох освітніх систем: формальної, неформальної та інформальної. Проаналізовано терміни та їх трактування в зарубіжних та вітчизняних науково-дослідницьких джерелах з даної проблеми. Виокремлено визначальні критерії, які відрізняють одну освітню систему від іншої.

Ключові слова: професійний розвиток, особистісний розвиток, освітня система.

В статье рассматриваются вопросы профессионального развития специалистов, как одного из способов формирования гармоничной личности средствами образовательных систем: формальной, неформальной, информальной. Проанализированы термины и их трактовка в зарубежной и отечественной научно-исследовательской литературе с данной проблемы. Определены главные критерии, отличающие одну образовательную систему от другой.

Ключевые слова: профессиональное развитие, личностное развитие, образовательная система.

Актуальність дослідження. Сучасні інтеграційні процеси, що мають місце в Європі та у всьому світі, ставлять перед педагогікою нові виклики – плекання довершеної особистості. І якщо таке завдання успішно реалізується щодо підростаючого покоління, тобто в рамках самої педагогіки, то з дорослою особистістю, яка має вже сформований світогляд, життєвий та професійний досвід, це завдання – справжній

виклик. Розв'язати його можливо з андрагогічних позицій, які враховують особливості дорослих учнів в процесі навчання.

Освіта дорослих нині набуває особливої значущості. Дорослі люди потребують постійного оновлення знань, адже економічний розвиток суспільства, ускладнення процесів сучасного життя викликає необхідність неодноразово впродовж життя, професійної кар'єри змінювати соціальний і професійний статус, безперервно підвищувати свій компетентнісний та кваліфікаційний рівень. Але не тільки для ефективної виробничої діяльності. Людина повинна бути «добре розвиненою в культурному, моральному, психологічному сенсі, повною мірою відчувати себе повноцінною особистістю, членом суспільства, колективу, сім'ї» [1, с. 327]. Іншими словами, довершеною особистістю можна вважати гармонійно розвинену людину в фаховому та особистісному плані, яка продовжує постійно розвиватися та удосконалюватися. Таким чином, мова йде про професійний розвиток фахівця, в процесі якого і відбувається удосконалення професійних знань та умінь і здійснюється розвиток особистості.

Постановка проблеми. Риси педагогіки майбутнього можна простежити вже сьогодні. Це - неперервний розвиток дорослих та їх навчання, набуття ними нових знань, умінь та компетенцій. В нинішніх умовах освітні системи будь-якої країни пропонують значний вибір можливостей не лише для набуття фіксованих знань, але й «для задоволення освітніх потреб людини, адаптацію її до змін навколишнього середовища, засвоєння нових соціальних ролей, створення умов для самоосвіти та самореалізації» [2, с.73]. Освітня система надає можливості будувати власну пролонговану освітню траєкторію, яка проходить через усі ланки освіти і охоплює все життя людини. Це особливо важливо для фахівців, а отже їх освітня траєкторія буде спрямована на неперервну професійну освіту.

З огляду на це, **метою статті** є аналіз ланок освітньої системи в контексті концепції професійної освіти упродовж життя. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: огляд зарубіжних та вітчизняних науково-дослідницьких джерел з проблем освіти дорослих, аналіз термінів складових освіти та трактувань, запропонованих у цих джерелах та виокремлення визначальних критеріїв, які відрізняють одну складову від іншої.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Бурхливий розвиток усіх сфер суспільства призвів до появи нових концепцій, ідей, підходів, які можна використовувати для розв'язання сучасних освітніх проблем. Чільне місце серед таких ідей займає концепція неперервності освіти (освіта/навчання упродовж життя), що стала наступником концепції «освіта на все життя».

Попри вказану значущість неперервної освіти, в Україні «освіта «упродовж життя» перебуває у зародковому стані. Існують поодинокі стохастичні явища, але будь-яка системність практично відсутня [3, с. 111].

Процеси безперервної освіти розуміються у сучасних умовах не тільки, як «навчання впродовж життя», але як «навчання шириною в життя», підкреслюючи розмаїтість видів освіти – формальної, неформальної, інформальної, які супроводжують будь-яку сферу життєдіяльності сучасної людини [3, с. 111]. Всі три ланки освіти, їх структура, мета, переваги та недоліки активно досліджуються вітчизняними та закордонними науковцями, серед яких М. Борисова, Ю. Деркач, Н. Мартинова, Л. Міщик, С. Овчаренко, О. Огієнко, Я. Петнучова, Л. Пуховська, Л. Таміліна, М. Баріллас де Дюарте, М. Галбрайт, Б. Зеленак, У. Хіпак-Шнайдер, Д. Колардин, Дж. Бйорнаволд та інші. Причому, іменують їх по-різному: освітні ланки, гілки, складові освітньої системи, освітні підсистеми, категорії безперервної освіти, освітні траєкторії.

Виклад основного матеріалу. У контексті нашого наукового пошуку мова йтиме про неперервність фахової освіти, яка сприяє посиленню позиції фахівця в його професійній діяльності. В Енциклопедії освіти за редакцією В. Кременя, неперервна професійна освіта трактується як постійний творчий розвиток і вдосконалення кожної людини впродовж усього життя шляхом взаємодії між знаннями, що освоєні на початкових етапах освіти, і знаннями, здобутими на наступних етапах, а також взаємодії між теоретичними і практичними знаннями, що підтверджуються компетентністю в подальшому їх використанні. Охоплюючи базову професійну і подальшу освіту, неперервна професійна освіта спрямована на послідовне поєднання навчальної і професійної діяльності в освітніх закладах, а також професійне самовдосконалення на різних життєвих етапах [4, с.582].

Як бачимо, в дефініції наголошується можливість здобути базову професійну та подальшу освіту в освітніх закладах, але не вказуються місця та шляхи професійного самовдосконалення. Проте, безперечним є той факт, що неперервна освіта – є стратегічно важливим напрямком оптимізації підготовки нової генерації спеціалістів, висококваліфікованих фахівців, здатних до саморозвитку та самореалізації. Можливості для цього незліченні, в рамках формальної, неформальної та інформальної освіти. Однак, для їх позначення використовуються різні терміни.

Щоб уникнути двозначності чи неправильного використання термінів, розглянемо детальніше, що розуміють зарубіжні та вітчизняні дослідники під цими дефініціями.

Розпочнемо з короткого огляду п'яти зарубіжних періодичних видань та програм дослідницького напрямку з проблем освіти дорослих та їх зайнятості: Adult Literacy and Life Skills Survey (ALL)¹, International

¹ ALL (Adult Literacy and Life Skills Survey) – міжнародне періодичне видання по порівняльним дослідженням з проблем освіченості дорослих та їх навичок для життя.

Adult Literacy Survey (IALS)², Labor Force Survey (LFS)³, Programme for the International Assessment of Adult Competencies (PIAAC)⁴, Adult Education Survey (AES)⁵.

IALS [5] та ALL [6] розрізняють лише два види освіти: формальну та неформальну, проте користуються термінами formal та informal education відповідно. За їх трактуванням, формальна освіта (formal education) відноситься до кількості завершених років навчання в дошкільних та шкільних закладах, а також у вищій школі. Неформальною (informal education), на їх погляд, є будь-яка форма навчання, яка підпадає під одну із зазначених категорій: відвідування ярмарок, участь у професійних конференціях чи конгресах, коротких лекціях, семінарах, майстер-класах чи спеціальних бесідах, які не є частиною певного курсу (дисципліни); читання довідників, інструкцій, журналів чи інших друкованих видань, які не є частиною певної дисципліни; участь в екскурсіях з гідом до музеїв, художніх галерей тощо; користування комп'ютером, Інтернетом, аудіо та відео записами для того, щоб учитися, але не в рамках певної дисципліни чи курсу; навчання за допомогою перегляду, отримання допомоги від інших, але не від викладачів з певного курсу чи дисципліни; самонавчання, виконання різних дій для отримання певного досвіду; навчання в організації з метою краще пізнати різні аспекти цієї організації.

² IALS (International Adult Literacy Survey) – міжнародне періодичне видання з проблем освіченості дорослих, яке було попередником ALL і виходило 1994, 1996 та 1998 роках і яке об'єднувало 20 країн. Пізніше, на початку нового тисячоліття, воно трансформувалося в International Adult Literacy and Skills Survey.

³ LFS (Labor Force Survey) – дослідження, що виходить щоквартально, націлене на вивчення робочої сили в країнах Європейського союзу, як окремого суб'єкта на ринку праці, та питань, що мають відношення до робочої сили. В 2011 році було опитано 1,5 млн. працівників у всіх країнах ЄС, різних галузей економіки, різних професій та віку з проблем освіти дорослих та впливу освіченості на зайнятість роботою.

⁴ PIAAC (Programme for the International Assessment of Adult Competencies) – програма міжнародного оцінювання компетенцій дорослих, яку було ініційовано в 2010 році Організацією для економічної співпраці та розвитку (Organization for Economic Cooperation and Development) для збору інформації з 27 країн щодо ключових когнітивних та робочих навичок для успішного функціонування в суспільстві і економіці в 21 столітті.

⁵ AES (Adult Education Survey) – пілотний проект Європейської системи статистики для збору даних з питань освіти, зайнятості та економічної діяльності дорослих віком від 25 до 64 років, котрі проживають в приватних господарствах. Доробком AES є анкета, методи та форми звітності, спільні для всіх членів ЄС, щодо освіти та навчальної діяльності дорослого населення ЄС упродовж життя.

LFS [7] використовує інший підхід до виокремлення складових освітньої системи. В ньому визначаються дві широкі категорії без пов'язування їх з видами навчальної діяльності – регулярна освіта (regular education) та навчання, якому навчають (taught learning). Відповідно, регулярна освіта відноситься до навчання, результатом якого є освіта, що приводить до отримання ступеня, диплома чи свідоцтва. Навчання, якому навчають, охоплює навчальні дії за межами регулярної освітньої системи і може включати серед іншого курси, семінари, приватні уроки чи настанови.

PIAAC [8] використовує схожий підхід і розрізняє формальну освіту (formal) та організовану освіту (organized education). Якщо особа навчається, щоб отримати офіційно визнану кваліфікацію, то такий процес називають формальним навчанням чи формальною освітою. Організована освіта включає: курси в рамках відкритої чи дистанційної освіти, спеціально організовані заняття на робочому місці чи навчання, яке проводять керівники чи колеги, семінари, курси, приватні уроки. Як бачимо, в цій програмі навчання на робочому місці розглядається як одна із форм організованого навчання.

AES [9] розширює дефініції LFS та PIAAC, оскільки пропонує чітке розмежування форм навчання і розрізняє три складові освітньої системи, аналогічно класифікації, що пропонується Європейським центром розвитку професійної освіти (CEDEFOP)⁶.

Формальна освіта є та, котра відбувається в офіційних освітніх закладах і яка приводить до отримання кваліфікацій, визнаних Національною кваліфікаційною рамкою (National Framework of Qualification – NFQ). Разом з тим, такі заклади можуть надавати і неформальну освіту. Форми навчання, які згадуються, аналогічні тим, що

⁶ CEDEFOP (European Centre for the Development of Vocational Training) – Європейський центр розвитку професійної освіти, заснований в 1975 році, базується в Греції, мета якого підтримувати розвиток Європейської професійної освіти та навчання (Vocational education and training – VET).

пропонує РІААС: приватні уроки чи курси (настанови, інструкції в класі, лекції, теоретичний чи практичний курс), курси відкритої чи дистанційної форми навчання, семінари чи майстер-класи, кероване навчання на робочому місці. Внеском AES можна вважати виокремлення інформального навчання в окрему категорію та введення в обіг термінів: формальне (formal), неформальне (non-formal) інформальне (informal) навчання. Остання категорія включає наступні види навчальної діяльності: навчання від члена сім'ї, друга чи колеги (у різних проявах – настанови, спостереження, чи виконання завдань разом), використання друкованих матеріалів (книг, фахових журналів тощо), користування комп'ютером (в режимі on-line чи off-line), екскурсії з гідом до музеїв, історичних, природних, промислових місць, відвідування навчальних центрів (включаючи бібліотеки).

За визначенням CEDEFOP існує три ланки освіти, або категорії навчання упродовж життя (lifelong learning categories) як вони іменуються в документах Центру [10]: формальна, неформальна та інформальна категорії.

Формальна освіта в освітніх та навчальних закладах і завершується отриманням диплому чи кваліфікацій. Неформальна освіта здійснюється по напрямкам системи освіти та навчання, але не завершується видачею офіційного документу. Неформальна освіта може здійснюватися на робочому місці чи в межах діяльності громадських організацій чи груп (молодіжних організаціях, профспілках чи політичних партіях). Її можна здобути і через організації та служби, що доповнюють формальну освітню ланку (наприклад, художні, музичні, спортивні класи чи приватні заняття з репетитором для успішної здачі екзаменів). Звичайно, вона не сприймається як «справжнє навчання», її результати не оцінюються на ринку праці. Однак, в світлі концепції навчання упродовж життя, вона разом з інформальною освітою набуває значної вагомості. Інформальна освіта є природним доповненням щоденного життя. На відміну від

формальної та неформальної, в інформальній освіті не завжди чітко простежується мета навчання, навіть сама людина не усвідомлює, що набула певних знань чи навичок. Отже, найбільшим визначальним чинником, що відрізняє всі три ланки, є наявність наміру чи мети навчатися [11].

Таку ж класифікацію використовує і Канадська організація з економічної співпраці та розвитку (OECD)⁷. Ця організація пропонує стислі, але чітко окреслені дефініції термінів, однак, використовує термін «навчання» (learning). В американській педагогічній літературі переважно також вживають термін «навчання». Це, за словами американського дослідника Алана Роджерса, пояснюється відсутністю визначення неформальної освіти: «Ніхто на даний час не визначив інформальну освіту, хіба що в термінах неструктурованого навчання (unstructured learning). Дискурс неформальної освіти поділяє світ освіти на дві частини: формальну та неформальну, остання має місце в ширшому контексті неформального навчання» [12].

Формальне навчання (formal learning) відбувається через структуровану програму навчання, учіння (instruction) і пов'язана з отриманням офіційної кваліфікації чи нагороди. Неформальне навчання (non-formal learning), на відміну від формального, не веде до отримання кваліфікації чи нагороди. Інформальне навчання (informal learning) – це результат щоденної діяльності, пов'язаної з роботою, сім'єю, хобі, відпочинком, або громадська діяльність; навчання, яке не структуроване, відбувається час від часу або спонтанно [13].

Інформальну освіту ще називають «навчанням через досвід» (learning by experience). Вона не структурована, не має навчальної мети та не є цілеспрямованою для того, хто таким чином навчається.

⁷ OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) - Канадська організація з економічної співпраці та розвитку.

Неформальна освіта іменується «середнім концептом» (intermediate concept) [14]. Більшість дослідників погоджуються, що ця ланка освіти досить організована і має навчальні цілі. Перевагою такого навчання є особиста ініціатива того, хто навчається. Крім того вона добре організована, спланована, спрямована на самого учасника, а не на вимірюванні його навчальних досягнень, а тому рідко завершується отриманням офіційного документу. Неформальна освіта також включає елементи інформальної, а інколи дуже тісно пов'язана з формальною освітою [10, с.4]. Часто один термін підміняється іншим через те, що межа між цими ланками чітко не окреслена, розмита, але відмінності, за словами А. Роджерса – очевидні [12].

Через відсутність чітко окреслених меж деякі зарубіжні дослідники, серед них Дж. Голдштейн, А. Кукульська-Хулме, Н. Нем, Дж. Петіт, виділяють, окрім вже визнаних трьох освітніх ланок, ще одну – напівформальну (semi-formal) освіту [15]. Вона присутня на межі двох освітніх середовищ: формальному та неформальному. Напівформальна освіта є більш неформальною за формальну і водночас більш формальною, ніж неформальна освіта. Напівформальну освіту можна назвати напівофіційною, вона пов'язана з формальною освітою, спирається на неї, проте має абсолютно нову форму. Наприклад, взаємодія між педагогом і учнем, розмова між двома колегами, неформальне навчання волонтерів тренерами тощо, тобто це інтерактивне середовище, в якому відбувається передавання знань від одного учасника іншому. За твердженням Н. Нем, таке передавання інформації може бути двох видів: «витягування» (pull – тягнути) або «штовхання» (push – штовхати). Останнє має місце, коли один із учасників (giver – той, хто дає) передає свої знання іншому (receiver – одержувач) без урахування його вимог, потреб, інтересів, що характерно для формальної освіти. Педагоги передають свої знання учням, насичують їх інформацією, «штовхають» до неї, навіть, якщо учні не просили. У такому випадку суб'єкти навчання почувуються пригніченими великим

обсягом інформації, у них відсутній стимул, вони не бачать цілі. Модель «витягування» інформації враховує потреби та інтереси суб'єктів навчання. Ця форма більш поширена в неформальному середовищі, оскільки є інтерактивною. Крім того, стратегія «витягування» інформації є більш органічною, схильна розвиватися та пристосовуватися до будь-якої ситуації [16].

У вітчизняній педагогічній літературі розрізняють три ланки освіти і використовують терміни «формальна», «неформальна», «інформальна освіта», причому останню деякі дослідники називають «спонтанна освіта» [17, с.11-12]. За твердженням Л. Міщик, поняття неформальної освіти частково збігається з такими поняттями як «додаткова» і «продовжена освіта» [3, с. 112]. Як бачимо, в українських джерелах, аналогічно зарубіжним, мають місце різні терміни та їх різні трактування.

Нам імпонує стисле визначення зазначених концептів, запропоноване О. Огієнко: формальна освіта передбачає навчання на загальному і/або професійному рівні освіти й завершується видачею документу, що підтверджує отриману освіту; неформальна освіта здійснюється поза формальною у різноманітних формах (навчання в освітніх закладах, громадських організаціях, в клубах, за допомогою тренерів), але носить цілеспрямований, системний характер; інформальна освіта передбачає індивідуальну пізнавальну діяльність упродовж життя, але не є цілеспрямованою [2, с.31].

Підсумовуючи все вище викладене, виокремимо критерії для чіткого розрізнення ланок ціложиттєвого навчання. Це сприятиме розумінню професійного розвитку фахівців в контексті неперервної освіти.

Табл.1

Характеристика ланок освіти з позицій неперервного навчання

Критерії	Формальна освіта	Неформальна освіта	Інформальна освіта
-----------------	-------------------------	---------------------------	---------------------------

Форма	Інституційна	Інституційна і/або не інституційна	Не інституційна
Структура	Структурована	Структурована	Не структурована
Устрій	Системний	Системний	Не системний
Мета	Цілеспрямована	Цілеспрямована	Не цілеспрямована
Контроль	Наявний	Відсутній	Відсутній
Вимоги	Стандартизовані	Не стандартизовані	Відсутні
Зона дії	Широка	Вузька	Вузька
Результат	Документально засвідчений	Не передбачає документального підтвердження	Документальне підтвердження відсутнє

Джерело: розроблено автором

Виходячи з даних таблиці (Табл.1.), бачимо, що професійний розвиток фахівця, який охоплює власне фаховий та особистісний розвиток, може здійснюватися в усіх трьох ланках. Людина здобуває професійну освіту в рамках формальної освітньої підсистеми, яка охоплює також і післядипломну освіту фахівців, що забезпечує послідовність та неперервність їх освіти. Підсистеми неформальної та інформальної освіти не конкурують між собою, а взаємодоповнюють одна одну, створюючи основу для неперервної освіти дорослої людини, фахівця. Доцільно зауважити, що на сучасному етапі розвитку суспільства ці дві ланки стали досить популярні. Цілком зрозуміло, тому що неформальна та інформальна освітні ланки мають вагомe значення для особистості, її кар'єри в компанії, де вона працює, і для її ролі в суспільстві та відповідають її інтересам. Іншими словами, працівники професійно розвиваються: підвищують свою кваліфікацію та займаються самоосвітою. Завдяки інформальній освіті, наприклад, доросле населення США отримує реальні, а не лише документально засвідчені, академічні та професійні кваліфікації, тому надає перевагу саме їй. Така зміна ставлення до неформальної та інформальної освіти властива не лише американцям. Можна стверджувати,

що в освіті дорослих простежується тенденція – долається стереотип ставлення до неформальної освіти як несуттєвої.

Висновки. Таким чином, плекання довершеної особистості дорослої людини можливе лише в контексті неперервності професійної освіти та в рамках усіх ланок освітньої системи: формальної, неформальної та інформальної, які взаємодоповнюють одна одну. Розвиток індивідуума у професійному та особистісному аспектах має бути науково-обґрунтованим і повинен здійснюватися з позицій андрагогіки та спиратися на найважливіші принципи освіти дорослих.

Перспективи подальших розвідок. Подальші наукові дослідження з проблеми можуть бути здійснені в плані конкретизації критеріїв поділу освітньої системи та опису характерних рис усіх її ланок, уніфікації термінології та вивчення зарубіжного і вітчизняного досвіду неперервної професійної освіти в різних галузях економіки.

Література:

1. Лук'янова Л. Б. Внутрішньофірмове навчання як складова неперервної професійної освіти / Л. Б. Лук'янова // Психологічні та педагогічні проблеми педагогічної дії : зб. наук. праць : у 2-х ч. – Ч. 2. – Харків : НТУ «ХПІ», 2012. – С. 326-333.
2. Огієнко О. І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах: монографія / О. І. Огієнко / за ред. Н. Г. Ничкало. – Суми: Еллада, 2008. – 444 с.
3. Міщик Л. І. Неперервна освіта дорослих у контексті вікового розвитку особистості / Л. І. Міщик // Вісник Черкаського університету. – Серія «Педагогічні науки». - №10 (233). – 2012. – С. 107-113.
4. Енциклопедія освіти / Акад.пед.наук України / Голов. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

5. International Adult Literacy Survey (IALS) // National Center for Education Statistics. – Canada: Institute of Education Sciences, 2003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nces.ed.gov/surveys/all>
6. Adult Literacy and Life Skills Survey (ALL) // National Center for Education Statistics. – Canada: Institute of Education Sciences, 2003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nces.ed.gov/pubsearch>
7. Labor Force Survey (LFS) // European Commission: Your Key to European Statistics, 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
8. Programme for the International Assessment of Adult Competencies (PIAAC) // Statistics Canada, 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www23.statcan.gc.ca>
9. Adult Education Survey (AES) // European Commission: Your Key to European Statistics, 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics>
10. Pathways 2.0 towards recognition of non-formal learning/education and of youth work in Europe // Partnership between the European Commission and the Council of Europe in the Field of Youth. – Strasburg, Brussels, 2011. – 19 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://youth-partnership-eu.coe.int>
11. Life learning statistics [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics>
12. Rogers A. Looking again at non-formal and informal education – towards a new paradigm [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.infed.org/biblio/non_formal
13. Smith L., Clayton B. Recognizing non-formal and informal learning. Participants insights and perspectives // A National Vocational Education and Training Research and Evaluation Program Report. – New England, Victoria University, 2009. – 38 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vuir.vu.edu.au/1968>

14. Recognition of non-formal and informal learning // Higher Education and Adult Learning [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/education>
15. Hartmann H. Volunteering – education for life // Highlights from Welcome Session. ISCA, Germany: EuroVolNet Seminar, September 23-25, 2011. Riga, Latvia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurovolnet.info>
16. Nehm N. Significance of education and its importance in sustainable development and the cooperative // Sustainable Development and Business [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.natalianehm.com/2011>
17. Борисова М. В. Розвиток освіти дорослих у Канаді: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / М. В. Борисова. – Черкаси, 2012. – 20 с.

S. Babushko

**EDUCATIONAL SYSTEMS AS A TOOL OF FORMING
PERFECT PERSONALITY OF EMPLOYEES IN TERMS OF
CONTINUOUS VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING**

The article represents some questions of professional development of employees as one of the ways of forming their perfect personality with the help of three educational systems: formal, non-formal and informal. There have been analyzed the related terms and their definitions in foreign and domestic scientific literature. The distinguishing criteria of every educational system have been defined in the article too.

Key words: *professional development, personality development, educational systems.*